

BUHARALI MUHAMMED B. MÜBAREKŞAH'IN HAYATI VE FELSEFİ MİRASI

Vahit CELAL

Yrd.Doç.Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Ağrı, TÜRKİYE

Email: turkiston2003@hotmail.com

Özet

İslam dünyasının parlak dönemlerinde 14.yüzyılda yaşamış olan büyük İslam âlimlerinden Buharalı Muhammed b. Mübarekşah (ö.784/1382'den sonra) hem İslam dünyasında hem de Orta Asya Cumhuriyetleri arasında hiç tanınmamakta veya çok az bilinmektedir. Tam adı Mirek Şemsiddin Muhammed b. Mübarekşah el-Buharî (ö.784/1382'den sonra)'nin hayatı hakkında yeterince bilgi bulunmuyor. Ancak bazı tabakât kitaplarında sadece dolaylı olarak bilgi verildiği görülüyor. Onun Buharî nisbesinden dolayı Buharalı olduğu biliniyor. Bunun dışında ölüm tarihi olarak 1340–1413 yılları arasında değişen çeşitli tarihler zikredilmektedir. Prof.Dr.Bekir Karlığa Mübarekşâh'ın ölüm tarihinin 784 (1382) den sonraki bir tarihte vuku bulduğunun ileri sürülebileceğini belirtiyor.

Mübarekşah'ın üç adet önemli eseri günümüze kadar gelmiştir. Bunlardan bir tanesi Esurüddin el-Mufaddal İbn Ömer el-Ebherî (öl.1265) tarafından kaleme alınmış olan “*Hidayetu'l-Hikme*” eserine yazmış olduğu şerhtir. Bu esere birçok şerhler ve hâşiyeler yazılmıştır. Ayrıca Mübarekşah'ın günümüze ulaşan önemli eserlerinden biri olan Necmeddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Katibî el-Kazvinî (675-1276)'nin felsefe ve mantık ilimlerine dair yazmış olduğu “*Hikmetü'l-Ayn*” adındaki eserine yazdığı şerhtir. Yine Harakî'nin astronomiye dair yazmış olduğu “*Hâşiyetü'l-Tebşira fi'l-hey'e*” eserine yazdığı şerhtir.

Ebherî'nin *Hidayetü'l-Hikme* eseri Osmanlı medreselerinde son dönemlere kadar ders kitabı olarak okutulmuştur. Üzerinde en çok şerh ve hâşiyelerin yazıldığı bu eser, Osmanlı düşünce geleneğinde çok önemli yer tutmaktadır. Mübarekşah'ın şerhleri özellikle de “*Hidayetu'l-Hikme*” eserine yazmış olduğu şerh çok meşhur olmuş ve üzerine hâşiyeler yazılmıştır. Konuyu daha detaylı olarak bildirin tam metninde ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Felsefe-Hikmet, Mantık, İslam Felsefesi, Din, Tabiiyyât, İlahiyyât, Şerh

THE LIFE AND PHILOSOPHICAL HERITAGE OF BUHARALI MUHAMMED B. MUBAREKSAH

Abstract

Muhammed b. Mübarekşah lived in 14th century (d. 784/1382), the bright period of Islamic world. He is either lesser known or not known at all both in Islamic world and in the Central Asian Republics.

His full name is Mirek Şemsiddin Muhammed b. Mübarekşah el-Buhari. There is not enough information about his life. The whole information in this regard consists of some indirect information given in books of *tabaqat*. It is known that he is from the city of Bukhara because of the correlation made by the word of Bukhari. Apart from that, various dates are mentioned in terms of the date of his death, varying between 1340 and 1413. Prof. Dr. Bekir Karlığa argues that his death has taken place after 784 (1382 AC).

Mübarekşah's three important works survived until today. One of them is the sharh that he has written on the book of *Hidayetu'l-Hikmah* by Esurüddin el-MufaddalIbn Omer el-Ebheri (d. 1265). There are several sharhs and hashiyahs written on this book. His second work is a sharh on the book named *Hikmetu'l-Ayn* by Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Katibi el-Kavini (675-1276) on the sciences of philosophy and logic. The third work of Mübarekşah is the sharh on Haraki's book on astronomy which is named *Haşiyetu'l-Tebsirafi'l-Hey'e*.

Ebheri's work of *Hidayetu'l-Hikmah* has been used as a textbook in Ottoman madrasas until final stages. This is the work on which most sharhs and hashiyahs are written and it takes an important place within Ottoman intellectual history. Mübarekşah'ssharhs, specifically the one that he has written on *Hidayetu'l-Hikmah*, became very famous and a subject of different hashiyahs.

The subject will be examined in depth within the full text of the paper.

Keywords: Philosophy-Hikmah, Logic, Islamic Philosophy, Religion, Tabiiyyah, Theology, Sharh

Giriş

Buhara’da doğmuş olan Muhammed b.Mübarekşah 14.yüzyıl İslam düşünce tarihinde önemli yere sahiptir. Bugüne kadar çok fazla Buharalı Mübarekşah üzerinde çok fazla araştırma yapılmamıştır. Türkiye’de ve Orta Asya Cumhuriyetlerinde hiç tanınmamakta veya çok az bilinmektedir. Buharalı Mübarekşah yazmış olduğu şerhleriyle ün kazanmıştır. Onun özellikle Esurüddin el-Mufaddal İbn Ömer el-Ebherî (öl.1265) tarafından kaleme alınmış olan “Hidayetu’l-Hikme” (YORMAZ, 2003) eserine yazmış olduğu şerh ve Necmeddin Ebu’l-Hasen Ali b.Muhammed el-Katibî el-Kazvinî (öl.1276)’nin felsefe ve mantık ilimlerine dair yazmış olduğu “Hikmetü’l-Ayn” eserine yazmış olduğu şerh medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur ve mezkur şerhler günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu çalışmada Buharalı Muhammed b.Mübarekşah’ın hayatı ve felsefî mirası ana hatlarıyla ele alınmaya çalışılacaktır.

HAYATI

İslam dünyasının parlak dönemlerinde 14.yüzyılda yaşamış olan büyük İslam âlimlerinden Buharalı Muhammed b. Mübarekşah (ö.784/1382’den sonra) hem İslam dünyasında hem de Orta Asya Cumhuriyetleri arasında hiç tanınmamakta veya çok az bilinmektedir (CELAL, 2009).

Tam adı Mirek Şemsiddin Muhammed b. Mübarekşah el-Buharî (ö.784/1382’den sonra)’nin hayatı ile ilgili yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır. “Mirek” lakabı ile anılması soylu bir aileye mensup olduğunu ve Buharî nisbesini taşıması onun Buharalı olduğunu, uzun süre Herat’ta kaldığı ve daha çok mantık çalışmalarıyla tanındığı anlaşılmaktadır. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte ölüm tarihinde de çok farklı tarihler verilmektedir. Muhammed b.Mübarekşah’ın hayatına ilişkin tabakat kitaplarında müstakil başlıklar altında bilgi verilmemekte, günümüze ulaşan dağınık ve yer yer çelişkili bilgiler ise onun hakkında kesin sonuçlara varılmasına engel teşkil etmektedir. Nitekim ölüm tarihi olarak 1340–1413 yılları arasında değişen çeşitli tarihler zikredilmektedir. Muhammed b. Mübarekşah üzerine yok denecek kadar kısıtlı araştırmalar bulunmaktadır. Nitekim Muhammed b. Mübarekşah’ın ölümü ile ilgili Prof.Dr. Bekir Karlığa ölümünün 784 (1382) den sonraki bir tarihte vuku bulduğunun ileri sürülebileceğini belirtmektedir (İslam Ansiklopedisi, 2005). Tabi ki de bu da kesin değildir.

HOCALARI VE TALEBELERİ

Muhammed b. Mübarekşah, dönemin ünlü mantık ve kelâm âlimi Kutbüddin er-Râzî (öl. 1366) Rey’de iken onun yanında tahsiline devam etmiştir. Kaynakların belirttiğine göre Râzî, o sırada Herat’ta bulunan Sadrüşşerîa ile bir tartışmaya girmek ister ve kendisine rakip gördüğü bu bilginin ilmî yeterliliğini anlamak üzere genç öğrencisi İbn Mübarekşah’ı Herat’a gönderir. Sadrüşşerîa’nın derslerini takip eden İbn Mübarekşah, onun geleneğin aksine İbn Sînâ’nın el-İşârât ve’Tenbihât adlı eserini Fahreddin er-Râzî’nin (öl.1210) veya Nasîrüddîn-i Tûsî’nin (öl.1274) şerhlerine başvurmadan okuttuğunu görür, hocası Kutbüddin er-Râzî’ye yazdığı mektupta Sadrüşşerîa’nın yakıcı bir ateş olduğunu, onunla tartışmaya girişmenin başarısızlıkla sonuçlanabileceğini bildirir. Bunun üzerine Râzî de fikrinden vazgeçer.

İbn Mübarekşah'ın daha sonra Kahire'de müderrislik yaptığı ve içlerinde hükümdar ailesi mensuplarının da bulunduğu geniş bir öğrenci topluluğuna ders verdiği bilinmektedir. Bunların önde gelenleri arasında Seyyid Şerif el-Cürcânî (öl. 1413), Ahmedî (öl. 1413), Hacı Paşa (öl. 1417), Bedreddin Simâvî (öl. 1420) ve Molla Fenârî (öl. 1430)'nin adı geçmektedir (İslam Ansiklopedisi, 2005).

ESERLERİ

1. “Şerhu Hidayeti'l-Hikme”

Esîrüddin el-Mufaddal ibn Ömer el-Ebheri (öl. 1265) tarafından kaleme alınmış olan Hidayetu'l-Hikme'ye Muhammed b. Mübarekşah'ın yazdığı şerh çok tutulmuştur. Buna Seyyid Şerif el-Cürcânî (öl. 1413)'nin yazdığı haşiye de çok meşhurdur (CÜRCANÎ, Süleymaniye Kütüphanesi). Eser, üç bölümden oluşur. Ancak bu esere yazılan şerhler genellikle iki bölümüne yani Tabiiyât ve İlahiyât bölümlerine şerhler yazılmıştır (YORMAZ, 2003).

Ebherî'nin *Hidayetü'l-Hikme* eseri Osmanlı medreselerinde son dönemlere kadar ders kitabı olarak okutulmuştur. Üzerinde en çok şerh ve haşiyelerin yazıldığı bu eser, Osmanlı düşünce geleneğinde çok önemli yer tutmaktadır. Şerh analiz edildiğinde, öğretici bir ders kitabı mahiyetinde olup, ele alınan problemler derinliğine inilmeden, herhangi bir filozofun veya ekolün ismi zikredilmeden dile getirilmektedir.

Bu eser üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar sırası ile Mantık, Tabiiyyât (Fizik) ve İlahiyât (Metafizik)tir. Ancak eserin sadece Tabiiyyât ve İlahiyât bölümleri için şerhler yazılmıştır. Hidayetü'l-Hikme'ye yazılan şerhler incelendiğinde hiç birisinde Mantık bölümüne şerh yazılmadığı tespit edilmiştir (CELAL, 2009).

Birinci bölüm, Tabiiyyât (Fizik):

Kendi içinde üç fenden oluşmaktadır:

1. *Cisimlerin Genel Durumu Hakkında, bu fen de kendi içinde on fasıldan oluşmaktadır.*
2. *Gök Cisimleri Hakkında, bu fen de sekiz fasıldan oluşmaktadır.*
3. *Unsurlar Hakkında, bu fen de altı fenden oluşmaktadır.*

Mübarekşah ele alınan konuları açıklarken direk isim zikretmeden yani herhangi bir filozofun veya ekolün ismini zikretmeden dile getirir. Bununla beraber zaman zaman yazarın (Ebherî'nin) görüşlerini eleştirmekte ve tartışmaktadır. Ayrıca eserin önemli konularında “*Hidaye*” alt başlığı ile genel değerlendirmeler de yapıyor. Genel hatları ile Mübarekşah'ın açıklamaları hakkında bilgi vermeye çalışalım.

Mübarekşah şerh ederken ilk önce Ebherî'nin görüşlerine yer verip, sonra kendisi bu konularla ilgili açıklamalar yapıyor. Tabiiyyât bölümünde özellikle tabiat felsefesinin atom, heyûla, mekân, hayyiz, hareket, sükûn ve zaman gibi temel kavramlar ile cisimler ve unsurlar gibi de temel problemler üzerinde durulmuştur. Cisimlerin atomdan meydana gelmediğini ispatlamaya çalışılarak başlanmıştır ve kelamcıların cisimler (alem) atomdan meydana geldiğine dair ileri sürdükleri görüşler çürütülmeye çalışılmıştır. Mübarekşah tabii cismin meydana gelmesinde geleneksel olarak Meşşâîlik çizgisinde kendi görüşünü beyan eder. O

tabîî cismin iki parçadan meydana geldiğini ve onlardan biri mahal, bu da heyula diye adlandırıldığını diğeri de sûret olduğunu söyler. Daha sonra heyûla/madde-suret ilişkisini ele almaktadır ve heyûlanın/maddenin suretten müstağni olmadığını, çünkü suretin şekilsiz var olamayacağını, heyûla/madde de varlığında ve varlığını sürdürmede surete ihtiyaç duyduğunu söyler. Mekan konusunda ise, mekanın boşluk olup olmadığından hareket ederek açıklık getirmeye çalışıyor. Mekânın işaret edilebilir olmasından dolayı mevcut olduğunu ve şu ya da bu mekâna işaret edildiğini, olmayan bir yere işaret edilemeyeceğini söyler. Boşluğun mevcut olmadığını dolayısıyla mekân boşluk olmadığını dile getirir.

Zaman kavramını da geleneksel olarak önceki filozofların (Meşşailerin) izlediği yöntem ile izaha çalışılmıştır yani zaman kavramı mekân ve hareket kavramlarıyla birlikte ele alınmıştır. Nitekim hareket ve sükûn konusunda hareketin kuvveden fiile aşamalı olarak çıkmasıdır, ancak aşamalılık (tedricilik) zamandan başka bir şey ile açıklanmadığı ileri sürülürse, zaman da hareketten başka bir şey ile açıklanamadığını söyler. Sükûn ise hareket edebilecek olan bir şeyin hareketsizliğidir, demektir. Zaman hareketin miktarıdır. Zamanın başı (bidayet) ve sonu (nihayet) olmaz. Çünkü eğer başı olsaydı, yokluğu varlığından önce olurdu ki, ön (öncelik) sonla (sonralık) birlikte olmaz. Sonla birlikte mevcut olmayan her ön zamansaldır. Dolayısıyla zamandan önce zaman olmuş olur ki, bu da muhaldir, demektir.

Bundan sonra sırası ile felekiyât konusuna geçilmektedir. Bu kısımda gök cisimlerinin yapısı, hareketleri ve hareket ettiricisi hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Feleğin dairevi oluşunu ispatlamaya çalışılmıştır. Özellikle feleğin basitliği, dairevi hareketi, hareketinin iradiliği ve hareket ettiren gücün maddeden soyutluğu, oluş ve bozulmuş kabul etmemesi gibi hususlara yer verilmiştir.

Daha sonra unsurlar konusuna geçiliyor. İlk olarak âlemin meydana gelmesinde temel rol oynayan “*basit unsurlar*” hakkında bahsedilmektedir. Genel olarak İslam Filozofları tarafından söz konusu basit unsurlar yani ateş, hava, su ve toprak, “ustukusât” olarak isimlendirilmiştir. Daha sonra meteorolojik olaylara geçilmektedir. Güneşin yaydığı ısıyı, ayın dünya yüzeyindeki çeşitli etkileşimleri ve dört unsurun birbiriyle ilişkisini göz önünde bulundurarak ve ayrıntılarına inilerek meteorolojik olaylara temas edilirken bulut, yağmur, kar, sıcak, soğuk, gök gürültüsü, şimşek, yıldırım, rüzgâr, gök kuşağı, hale, deprem ve pınarların kaynaması gibi olaylar incelenmiştir. Bu olayların sebepleri olarak da, yer üstü ve yeraltında meydana gelen dört unsurla alakalı oluşum ve dönüşümler gösterilmiştir.

Bundan sonraki alt başlıklarda tabiattaki varlık düzlemindeki varlıkların sıralanışı ve onların birbirleri ile ilişkilerine yer verilmiştir. Bu manada madenden sonra gelen varlık bitkidir. Yani inorganik varlık tabakasından organik varlık tabakasına geçerken ilk varlık tabakası bitkisel varlıktır. Bitkiler, varlık zincirindeki varoluş gayelerini, hayvanlarla madenler arasında bir bağ oluşturarak yerine getirir. Organik varlık sıralamasında bitkisel varlık alanından sonra gelen alan, hayvansal varlık alanıdır. Bu sıralama yani organik varlık alanının en üstünde insanî nefis ile son bulmaktadır.

İkinci bölüm, İlahiyât (Metafizik):

Bu bölüm de üç fenden oluşmaktadır:

1. *Varlık Sınıflandırılması Hakkında, bu fen de kendi içerisinde yedi fasıldan oluşmaktadır.*

2. *Yaratıcıyı ve O'nun Sıfatlarını Bilme Hakkında, bu fen de kendi içerisinde on fasıldan oluşmaktadır.*

3. *Melekler Hakkında, bu fen ise dört fasıldan oluşmaktadır.*

Birinci kısımda varlığın sınıflandırılması başlığı altında Küllî ve Cüz'î, Birlik ve Çokluk, Öncelik ve Sonralık, Kadim ve Hadis, Kuvve ve Fiil, Sebep-Sebepli ve son olarak da Cevher ve Araz konularına yer verilmiştir.

Küllînin sayı bakımından bir olmayan ve dış dünyada bulunan cüz'îlerin her birinin neftse uygun olan makul bir mana olduğu belirtilmektedir. Küllî insanlık gibidir. Mesela sayı ile bir değildir. Çoğu kişide bulunur. Aksi takdirde tek bir durumdaki belli bir şey beyaz ve siyah, âlim ve cahil gibi birbirine zıt arazlar ile nitelenirdi. Bu da mümkün değildir. Tersine Zeyd'in insanlığı Halid'in insanlığından farklıdır. Ancak insanlık kavramında birleşirler. İşte bu müşterek nefis içinde makul bir mânâ olup, dışarıda cüzlerinden her birine mutabıktır. Cüz'î ise küllî tabiatı aşan özelliklerle ortaya çıkar. Mekân, durum, nitelik, nicelik ve benzeri gibi. Küllî ortaklığa mânî değildir. Ancak şahsîlik ortaklığa mânî olduğundan şahsîlik küllî tabiatı aşmaktadır, demektedir.

Bir kendisine bir denmesinden dolayı bölünmeyen şey olduğunu, çokluğun ise birin karşıtı olduğunu vurgulamaktadır. Öncelik ve sonralık konusunda ise, önceliğin beş için kullanıldığını, birincisi zaman bakımından olduğunu, ikincisi tabiî bakımından olduğunu, üçüncüsü şeref bakımından olduğunu, dördüncüsü rütbe bakımından olduğunu ve nihayet beşincisi de yükseklik yönünden olduğunu ifade etmektedir.

Kadim ve hadis konusunda, kadimi varlığı başkasından olmayana dendiğini mesela Yüce Allah gibi, hadisi ise varlığı başkasından olana dendiğini dile getirir. Bu kısmın son konusu cevher ve araz konusudur. Cevher, dış dünyada bulunduğu bir mevzûda olmayan, araz ise dış dünyada bulunduğu bir mevzûda olan mahiyettir. Arazları nicelik, nitelik, yer, zaman, bağıntı, mülkiyet, konum, etki ve edilgi şeklinde dokuz kategoride ele alan klasik anlayışa bağlı kalarak kısaca temas edilmektedir.

Bu bölümün ikinci kısmı Yaratıcıyı ve O'nun sıfatlarını bilme ile ilgilidir. Vacibü'l Vücut varlığı başkasından kaynaklanmayan varlıktır, demektedir. Zorunlu varlığın varlığıyla mahiyetinin aynı olduğunu, eğer Zorunlu Varlığın varlık ve mahiyetinin ayrımı olması durumunda mahiyetinin varlığı üzerinde bir ilave olacağını düşünerek, bu durumda başkasına muhtaç olacağını belirtmektedir. Ayrıca Zorunlu Varlığın tek olduğunu ve şahsına münhasır olduğunu söyler. Çünkü eğer Zorunlu Varlık olan iki varlık olduğunu var sayacak olursak bunlar ister istemez aynı zamanda Zorunlu Varlıkta ortak olacaktı. Dolayısıyla aralarında bir ayırt edicinin bulunması kaçınılmaz olduğunu dile getirir.

Bu bölümün son fenni, melekler bahsiyle ilgili olup dört fasılda ele alınmıştır. Aklın ispatı hakkında ise ilk ilke'nin basit olmasından dolayı kendisinden ancak tek bir şeyin sudûr ettiği ve bu sudûr eden şeyin ilk madde, sûret, nefis veya araz olmasının imkânsızlığını göstererek, İlk İlke'den sudûr edenin akıl olduğunu söyler.

Şerhin sonunda ahiret halleriyle ilgili "hatime" yer almaktadır. Bu bölüm altı "hidaye" başlığı altında incelenerek, nefsin, bedenın ölümünden sonra da var olduğu, lezzet ve elem konuları, nefsin kemale arzu duyması, kemale ermiş nefsin Rabbiyle ittisal etmesi, kemale ermemiş nefsin azap çekmesi gibi meseleler ele alınmıştır.

Sonuç olarak Hidayetü'l-Hikme Şerhi İslam Felsefesinin Meşşailik çizgisine (ekolüne) bağlı kalarak kaleme alınmış bir eser olduğunu, konuların sıralanışı geleneksel olarak İbn Sina'dan (öl.1037) bu yana konuların sıralanış şekline uygun olarak ele alındığını (yani Mantık, Tabiiyyat ve İlahiyyat) söyleyebiliriz. Osmanlı medreselerinde uzun süre ders kitabı olarak okutulmasının sebebi de konuları net bir şekilde kısa ve öz olarak açıklanması olabilir. Ayrıca *Hidayetü'l-Hikme*'ye şerh ve haşiyelerin yazılmasına da kısa ve öz bir şekilde yazıldığı için bunlara açıklık getirmek maksadı ile şerhlerin yazıldığı söylenebilir.

2. “Şerhu Hikmeti'l-Ayn”

Ebü'l-Hasan Necmüddîn Debîrân Alî b. Ömer b. Alî el-Kâtibî (öl. 1277)'nin fizik ve metafizik konularını ele aldığı Hikmetü'l-'Ayn adlı kitabına yazılmış olan şerhtir. Bu eser Buharalı Mübarekşah'ın ilmî ve felsefî liyakatini yansıtacak nitelikteki en önemli eseridir.

Eser iki ana bölümden meydana gelmektedir:

1-Daha kısa olan birinci bölüm, metafizik (el-İlmu'l-İlâhî) konusuna ayrılmıştır. Bu bölümde varlık-adem, birlik-çokluk, vücûb-imbân, hudûs-kıdem, illet-ma'lûl, cevher-araz gibi Aristo (öl. M.Ö. 322) metafiziğinin temel problemleri ele alındıktan sonra, Tanrı'nın varlığını ispata yarayan deliller tartışılmaktadır.

2-Nispeten uzun ve geniş olan ikinci bölüm ise doğrudan bugünkü anlamıyla pozitif bilimlere tahsis edilmiştir. Tabiat biliminin ne olduğu açıklandıktan sonra cisim, hareket ve zaman problemlerine geçilmekte, bunun ardından da geniş bir şekilde Astronomi, Geometri ve Jeoloji bahisleri sergilenmektedir. Muhammed b. Mübarekşah bu çalışmasında Eflâtun (öl.M.Ö.347), Aristo (öl. M.Ö.322), Câlînus (öl. M.S.201) ve Batlamyus (M.S.yaklaşık 85-165 arası) gibi eski düşünürlerle Fârabî (öl.950), İbn Sînâ (öl.1037), Şehristânî (öl.1153), Ebü'l-Bereket el-Bağdâdî, Fahreddin er-Razî (öl. 1209), Nasîrüddîn-i Tûsî (öl. 1274), Kutbüddîn-i Şîrâzî (öl. 1311) gibi İslam düşünürlerinin görüşlerini tartışmakta ve yer yer bunları ciddi bir şekilde eleştirmektedir (KARLIĞA, 1996).

3. “Hâşiyetü'l-Tefsira fi'l-hey'e”

Harakî'nin (1084-1158) astronomiye dair et-Tefsira fi'l-ilmî'l-hey'e adlı eserinin şerhi olan ve 733 Rebûlevvelinin başında (Kasım 1332 sonu) yazımı tamamlanan kitabın müellif hattı nüshası ile ondan istinsah edildiği anlaşılan başka bir nüshası beraber ciltlenmiş durumda günümüze ulaşmıştır (Süleymaniye Kütüphanesi).

4. “El-Mûlahhas fi İlmi'l-Hey'e”

Bu eser, Ahmet el-Farganî (öl.864) ve Ebu Reyhan el-Birunî (öl.1048)'nin ilmî düşünce geleneklerini devam ettiren, büyük düşünür XII-XIII yüzyıllarda yaşamış olan Harezmi Mahmud b.Muhammad b.Umar el-Çağminî'nin (öl.1221) (Gökbilimi Özeti) şah eserlerinden birisini teşkil etmektedir. Çağminî'nin bu eserine Buharalı Mübarekiah'ın şerh yazdığı tespit edilmiştir (Ўзбекистонда Ижтимоий Фанлар, 1999).

Ancak bu şerhin tam olarak nerede olduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Özbekistan Bilimler Akademisinin Birunî adındaki Şarkiyat Elyazmalar Enstitüsünün hazinesinde olması muhtemeldir.

Ayrıca, Muhammed b. Mübarekşah'a nispet edilen bazı eserler de mevcuttur. Bunlar:

1. Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin "*Minâri'l-envâr fî usûli'l-fikh*"ına yazılmış şerh olan "*Medaru'ul-fuhûl fî şerhi Menâri'l usûl*" (Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr.302 kayıtlı).
2. Şemseddin Muhammed b. Eşref es-Semerkindî'ye ait "Eşkatü't-te'sîs"e yazılmış şerh olan "Şerhu Eşkatü't-te'sîs" (Fuat Sezgin, V, 114; İhsanoğlu-Rosenfeld, s. 241; Danişname-i Cihan-ı İslam, II, 385) (İslam Ansiklopedisi, 2005).

KAYNAKLAR

- Celal, V. (2009). Buharalı Muhammed b. Mübarekşah ve Hidayetü'l-Hikme Şerhi Tahkiki ve Tercümesi, Ankara, Basılmamış Doktora Tezi, s.2-10.
- Cürcanî, Seyyid Şerif, Haşîye ala Şerhi İbn Mübarek Şah ala Hidayeti'l-Hikme, Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat-000606.
- İslam Ansiklopedisi, (2005). TDV Yayınları, İstanbul, 30.cilt, s.559-560.
- Karlığa, B. (1996). Uluğ Bey ve Çevresi Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı 110, Kongre ve sempozyum Bildirileri Dizisi, sayı 6. (Ankara, 30 Mayıs-1 Haziran, yayına hazırlayan uzman Songül BOYBEYİ, Ankara, 1996)
- Manaviyat Yulduzlari, (2001). O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, Toshkent, s.136-140.
- O'zbekistonda Ijtimoiy Fanlar (Общественные Науки в Узбекистане). (1999). Жалолиддин Мангуберди таваллудининг 800 йиллигига бағишланган тантанали маросим, Издательство «Фан» Академии Наук Республики Узбекистан, s.13-15.
- Yormaz, A. (2003). Ebherî'nin Hidayetü'l-Hikmesi ve Osmanlı-Türk Düşüncesindeki Yeri, İstanbul, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.3-5.